

Rus Sömürüsüne Karşı Türkistan'da İsyan (1916): Sır Derya Örneği

Ömer Karataş*

ORCID:0000-0001-7177-8547

Öz

Ruslar Türkistan'ı 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra ilhak ve işgal etti. Ardından bölgeyi kendi menfaatleri doğrultusunda sömürmek için idari, sosyal ve ekonomik düzenlemeler yapmıştır. Yapılan düzenlemeler neticesinde yaklaşık elli yıl bölgenin yer altı ve yer üstü kaynakları Ruslar tarafından sömürülmüştür. Daha sonraki siyasi gelişmeler neticesinde, özellikle Rus Çarlığı I. Dünya Savaşı, sırasında ihtiyaç duyduğu insan gücünü karşılamak için 25 Haziran 1916'da bu tarihten önce askerlikten muaf olanları orduya almak amacıyla bir ferman çıkarmıştı. Söz konusu fermanla Türkistan'ın gayr-ı Rus bölge ahalisini orduda çalıştırmak isteyen Rus Çarlığı, sömürünün insan kaynağına yönelmesine olanak tanımıştı. Bu son gelişme önce Semerkant'ta başlayan daha sonra tüm bölgeye yayılan isyana sebep olmuştu. Çalışmamızda 1916 Türkistan isyanında Sır Derya vilayetinde isyan sırasında meydana gelen gelişmeleri Rus arşiv belgeleri ve ilgili literatüre dayalı olarak ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Rusya, İsyan, Türk, Sır Derya

Gönderme Tarihi: 07/03/2021

Kabul Tarihi:30/03/2021

* Dr. Öğretim Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Balıkesir-Türkiye, ömerkaratas4510@hotmail.com

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

KARATAŞ, Ö., 'Rus Sömürüsüne Karşı Türkistan'da İsyan (1916): Sır Derya Örneği', *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 8, S. 1, 2021, s.221-245.

Revolt In Turkistan Against The Russian Explosion (1916): The Sample Of The Syr Darya

Ömer Karataş*

ORCID:0000-0001-7177-8547

Abstract

Russians annexed and occupied Turkistan after the second half of the 19th century. Then it made administrative, social and economic arrangements to exploit the region for their own interests. As a result of the regulations made, the underground and aboveground resources of the region were exploited by the Russians for about fifty years. As a result of later political developments, especially during World War I, the tsarism needed new human resources. In order to meet this need, the tsarism issued an edict on June 25, 1916 to recruit those who were exempted from military service before this date. With the decree in question, Tsarist Russia, which wanted to employ the non-Russian inhabitants of Turkestan in fortification works of the army, enabled the exploitation to be directed towards human resources. This latest development led to the rebellion that first started in Samarkand and then spread to the whole region. In our study, we will consider the developments that took place during the revolt in Syr Darya province, where the first blood was shed in the 1916 Turkistan uprising, based on Russian archive documents and related literature.

Keywords: Turkestan, Russia, Revolt, Turkish, Syr Darya.

Received Date: 07/03/2021

Accepted Date: 30/03/2021

*Assistant Professor, Bandırma Onyedü Eylül University, Faculty of Humanities and Social Sciences Department of History, Balıkesir-Turkey, ömerkaratas4510@hotmail.com

You can refer to this article as follows:

KARATAŞ, Ö., ‘‘Rus Sömürüsüne Karşı Türkistan’da İsyân (1916): Sır Derya Örneği’’, *Academic Journal of History and Idea*, Vol. 8, Issue 1, 2021, p.221-245.

**Восстание в Туркестане против российской эксплуатации (1916 г.):
дело (образец) Сыр Дерья**

ОМЕР КАРАТАŞ*

ORCID:0000-0001-7177-8547

Резюме

После второй половины XIX века, русские аннексировали и оккупировали Туркестан. Затем он принял административные, социальные и экономические меры, чтобы использовать регион в своих интересах. В результате принятых правил, подземные и надземные ресурсы региона эксплуатировались русскими около пятидесяти лет. В результате последующего политического развития, особенно российского царизма, во время первой мировой войны для удовлетворения потребностей в рабочей силе, был издан указ о наборе тех, кто был освобожден до 25 июня 1916 года от военной службы. Этим указом русский царизм, который хотел использовать в армии нерусских жителей Туркестана, позволил направить эксплуатацию на человеческие ресурсы. Это последнее событие привело к восстанию, которое сначала началось в Самарканде, а затем распространилось на весь регион. Согласно российским архивным документам и соответствующей литературе, в нашем исследовании мы рассмотрим события во время восстания, произошедшие 1916 года в Туркестане в провинции Сыр Дерья.

Ключевые слова: Туркестан, Россия, Восстание, Турк, Сыр Дерья.

Получено: 07/03/2021

Принято: 30/03/2021

*Доцент, Университет Бандырма Онъеди Эйлюль, факультет гуманитарных и социальных наук, исторический факультет, Балыкесир – Турция, ömerkaratas4510@hotmail.com

Ссылка на статью:

KARATAŞ, Ö., ‘Rus Sömürüsüne Karşı Türkistan’da İsyân (1916): Sır Derya Örneği’, *академическая история и мысль*, Т. 8, NO.1, 2021, С.221-245.

Giriş

Çarlık Rusyası, kolonist siyasetine uygun olarak Türkistan'a ilk ilgi Büyük Petro döneminde başladı. Büyük Petro döneminde Türkistan'a iki sefer yapılması bu ilginin sonucuydu.¹ Bu seferlerin amacı Sibiryaya yolu ile Çin'e, Türkistan yolu ile Hindistan'a ve Kafkaslar yolu ile İran ve Osmanlı Devleti'ne ulaşmak isteğiydi. Yapılan seferler, Rusların bölgeyi daha yakından tanımaları, oralarda tahkimli bir hat inşa etmeleri, karakollar ve dayanak noktaları vücuda getirmeleri gibi kazançları onlara sağladı.² Böylelikle Rus Çarı I. Petro (1682-1725), Türkistan bölgesi üzerine emperyalist hedeflerle ilerleme fikrini ortaya atmış ilk Rus çarıdır.³ Ancak Rusların bölgeyi ele geçirme çabaları 18. yüzyıl sonlarında başladı. 19. yüzyılın ortasından sonra yoğunlaştı. Ardından Büyük Cüz, Orta Cüz ve Küçük Cüz türlü şekillerde Rus hâkimiyetine girdi.⁴ 18. yüzyılda Türkistan'da Buhara, Hive ve Hokand Hanlıkları mevcuttu. Avrupa kıtasının beşte biri büyüklüğünde olan bir sahaya sahip olan adı geçen hanlıklar, 25 yıl gibi kısa bir zaman içinde Rusya'nın eline geçti.⁵ Böylelikle Türkistan'ın işgali Rusların lehine tamamlanmış oldu.

Türkistan bölgesinin işgalini tamamlayan Rusya bölgenin sınırlarını 1867-68 yıllarında oluşturdu.⁶ Oluşturulan sınırların yer altı ve yer üstü kaynakları, dağları, madenleri, ovaları, nehir ve ırmakları, ekilebilir arazileri, nüfusu⁷ gibi konular Rusların bilgisi dâhilindeydi. Bölge hakkında sahip oldukları bilgiler, Çarlık rejiminin bölgede idari bölünme ve bölge idaresine yönelik çalışmalarını kolaylaştırdı. İşgal sonrası gayet tabiidir ki Çarlık kendi rey ve

¹ M. Vyatkin, *Oçerki po istorii Kazahskoy SSR: Top perviy s drevneyşih vremen po 1870*, Ogiz: Gospolitizdat, 1941, s.89-97.

² Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK Ankara 2014, s.366.

³ A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş, En eski Devirden 16.Asra kadar*, C. I, 3.baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s.152.

⁴ Baymirza Hayit, *Türkistan Rusya ile Çin Arasında*, Otağ Yayınları, Ankara 1975, s.23-27; Kurat, *a.g.e.*, s.366-368.

⁵ *Historia Rossii, centralnaya Aziya v sostave Rossiyskoy imperii, novoye literaturnoye obozreniye*, Europeyskiy universitet v Saint Petersburg 2008, priloenie 8, s.76.; Kurat, *a.g.e.*, s.366.

⁶ *Russkiy Turkestan sbornik, izdanniy popovodu politemniceskoyv istavki*, VI ruskperviy, geografia i statistika, 1872, s.119.

⁷ N. A. Maeva, *Russkiy Turkestan sbornik, izdanniy popovodu politemniceskoyv istavki*, VI ruskperviy, geografia i statistika, podredakciyu Moskva v universitetskoytipograsiikatkov i k, 1872, s.9-133.

maksatlarına uygun olarak söz konusu meselelerde düzenlemeler yaptı. İlk düzenleme Türkistan'da Rus idari sisteminin tesisi idi. Rusya'nın işgali altında bulunan 1.600.000 km² yüz ölçümüne sahip olan Türkistan 1867 ve 1887 düzenlemeleri sonunda 1917 yılına kadar: Semireçe (Cetisu/Yedisu), Sır Derya, Semerkant, Fergana, Hazar Ötesi (Zakaspiyskiy)⁸, isimleriyle beş idari vilayetten meydana getirildi. Söz konusu idari vilayetler Rus idari yapılanmasına uygun şekilde, "Туркестангенерал-губернатор/Түркiстан Genel Valiliği" olarak 11 Haziran 1867'de teşkil edildi⁹ ve yönetimi genel valiye verildi. Türkistan ilk genel valisi General Konstantin Petroviç Kaufman (Константин Петрович Кауфман) 14.07.1867—04.05.1882 tarihleri arasında, son genel valisi ise Piyade Generali Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin (General ot İnfanterii Алексей Николаевич Куропаткин) 22.07.1916—05.06.1917 tarihleri arasında görev yaptı.¹⁰

Türkistan Bölgesinin idari düzenlemeye göre yönetimi: en üst yöneticisi genel vali, beş vilayetin askeri valileri, ilçelerde şehir veya uyezd¹¹ müdürleri ve volost¹² yöneticilerinden oluşturuldu.¹³

Yukarıda belirttiğimiz üzere Rusların Türkistan'da vücuda getirdiği beş idari bölgeden birisi olan ve Türkistan'ın batı ve kuzey batısında yer alan Sır Derya vilayeti Aral Gölü'nün çukur ve kumluk olan sahilini de içine almaktadır. 650 km uzunluğunda Aral Gölü'nün çukur ve kumluk olan sahilini de içine alır. Yüz ölçümü 480 bin kilometre² olup yüz ölçümünün %80 gibi büyük bir kısmı Ural-Hazar Denizi'nin alçak kısmına sahiptir. 1914 yılında Sır Derya'nın nüfusu 1.874.000 kişidir. Vilayette Kırgızlar %64 ile en çok nüfusa sahip topluluktur. Ardından Sartlar %23'lük nüfusla ikinci sırada gelirken nüfus oranlarına göre onları Özbekler, Tacikler ve Tatarlar takip etmektedir. Ruslar ise azınlıkta olup nüfusun ancak

⁸ Piyade Binbaşı Nazmi Bey, *Kafkasya, Asyâ-yı Vustâ ve Türkistan Vilâyetleri Buhâra ve Hîve Hanlıkları Coğrafi, Siyasî, Tarihi ve İstâistikî Mücmel Malûmât*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1918, s.45-53; Russkiy Turkestan Sbornik, 1872, s.14-114; A. V. Bunyakovskiy, *Sostav Tuzemnogo Narodanaseleniye Sır-Darinskoy Oblasti poplemenam* (posvedeniya 1870 goda), s.4-6.

⁹Belyavskiy Nikolay Nikolayeviç, *Materiali po Turkestanu*, Saint-Petersburg 1885, s.34-35.

¹⁰Historia Rossii, age, s.424-425; M. Y. Şuşkova, "Organizatsiya upravleniye Turkestanom v naçale XX veka, Dissertatsiya na soiskaniye uçenoy stepeni kandidata istoričeskiy nauk", Rossiyskiy gosudarstvennyy gumaniterniy universitet, Moskva, 2015, Ekler kısmı Ek 6.; Muhammet Şen-Ferdi Çiftçiöğlü, "Türkistan Genel Valisi Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in Türkistan İzlenimleri(1916)" Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, C. 5, S. 17, 2018 s.187.; Serkan Yazıcı -M. Bilal Çelik, "Türk Tarihinde Bir Rus General: Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin(1848–1925)", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi* 2008-1, s.141-142.

¹¹Uyezd (уезд): Çarlık Rusya'sında ve 1929'a kadar SSCB'de birkaç vilayetin birleşiminden oluşan idarî birim.

¹²Volost (Волост):1917 Ekim devrimine kadar çarlık ve SSCB'nin 30'lu yıllarına, rayonlaştırma yapılan kadarki süre zarfında uyezdin bir kısmı olarak sayılan alt seviyedeki yönetsel birime verilen addır.

¹³Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy İmperii (PSZRİ) T. 6 (1886) No: 3814. "1886 g. iyunya 12. Polojeniyе ob upravlenii Turkestanskogo kraya".

%4'üne sahiptir. Bölge halkı genel olarak zirai faaliyetlerle meşguldü. Bu nedenle bağ ve bostanlar oldukça mühimdir. Göçebeler ise hayvancılık yaparak geçimlerini sağlıyorlardı). Ayrıca Ruslar tarafından idare edilen pamuk işlenmesine mahsus bazı fabrikalar ile deri imalâthaneleri ve şaraphaneler vardı. Başlıca ticaret merkezi Taşkent'tir. Yün, deri, kürk gibi ürünler ihraç edilmektedir. Türkistan Genel Valiliği'ne bağlı olan Vilayet 6 kaza, 7 şehir idaresi ve 200 nahiye idaresi ile 1851 karyeye ayrılmıştı. Vilayet dâhilinde mevcut okulların sayısı 2297'dir.¹⁴

Sınırları Ruslarca çizilen Sır Derya, Rusların tüm kaynaklarını Çarlık menfaatlerine uygun olarak sömürdüğü yerlerden biridir. Rusların bölgede uyguladıkları Ruslaştırma, iskân ve sömürü siyasetinde Sır Derya vilayeti de payına düşeni almıştır. Bölgenin kadim ahalişi Çarlık rejiminin ve rejimin sadık memurlarının tüm sömürü, baskı ve dayatmalarına bir şekilde tahammül etmekte idi. Fakat 25 Haziran 1916'da daha önce askerlikten muaf olan Türkistanlılar, Rus ordusunda askerî arka işlerde yani istihkâm mevkiinde Çarın fermanı ile göreve çağırılması bu muafiyeti sona erdirdi. Fermanın bölgeye ulaşmasıyla beraber Çarlık rejimine karşı Türkistanlılar önce itiraz etti. Ardından protestolarıyla karşı geldi. Bu karşı geliş silahlı mücadeleyle devam etti. Bundan sonra bölgede derin acı, zorunlu göç, idam, öldürme, tutuklama, sürgün gibi hadiselerin çok şiddetli yaşanacağı bir döneme girildi. Bu dönem "1916 Türkistan Milli Ayaklanması" ya da diğer bir isimle "Türkistan isyanı" idi.

1. 1916 Türkistan Milli Ayaklanmasına Doğru

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Türkistan'ı işgal eden Ruslar, Türkistan Bölgesi'nin hâkimiyetini elinde tutmak Türkistanlıların yaşam alanlarına, yönetim biçimlerine, ekonomilerine, arazilerine ve hatta dini hayatlarına müdahalede bulundu. Zira Ruslar bölgenin askeri, idari, sosyal ve ekonomik kurumlarının yegâne sahibi idi. Fakat Türkistanlılar bu durumu tamamen kabul etmediklerine dair isyan da denilen bir gelişme oldu. Bu gelişme aslında özgürlük için yeşeren bir umut, Çarlığın ana vatandan veda etmesine ait hususi bir beklentiydi.

Çarlık Rusya'sının müdahalelerine tepki, işgalden yaklaşık elli yıl sonra, 1916 Türkistan Milli Ayaklanmasıyla kendisini gösterdi. Çarlığın bölge üzerinde hayata geçirdiği yeni tasarrufu Türkistanlılar içinde var olan duyguların patlamasına ve bölgedeki sessizliğin

¹⁴ Nazmi Bey, *a.g.e.*, s.47-48.; Russkiy Turkestan sbornik, 1872, s.74-101.

bozulmasına ortam hazırladı. Batı Türkistan'ın beş vilayetinde isyan ya da “Ürkün” katliamı da denilen olayların meydana gelmesine neden oldu. Kırgızlar, Kara Kırgızlar, Kazaklar, Türkmenler, Dunganlar, Sartlar, Tatarlar, Tacikler, Uygurlar, Özbekler ve diğer Rus olmayan Türkistan halkları Türkistan Milli Ayaklanmasına iştirak etti. İsyanın pek çok sebebini olduğunu söyleyebiliriz. Türkistan'da Rus kolonizasyonu, Rus idarecilerin adaletsiz yönetimi, mahkemelerdeki usulsüzlükler, askerlikten muaf olan ahaliden alınan ek malî yardımlar, Rus çarlığında Türkistanlıların askerlikten muafiyetinin iptali gibi başlıklar isyanın çıkışını hazırlayan sebepler olarak sıralanabilir.¹⁵ Çarlık, Türkistan'da yaşanan bu gelişmeler üzerine bölgedeki Rus kontrollünü, devlet otoritesini ve düzeni sağlamak için 17 Temmuz 1916'da sıkıyönetim ilan etti.¹⁶ Sıkıyönetim ilanının yedinci gününün sonunda, isyanın bastırılması ve daha önce ilan edilen emrin gereği olarak bölgeden askeri işçi temininin sağlanması amacıyla, bölgeyi yakından tanıyan General Aleksev Nikolaevich Kuropatkin Çarlık yönetimi tarafından Küçük Çar unvanıyla genel vali olarak atandı.¹⁷ Yapılan atamayla isyanın bastırılması ve bölgeden askeri işçi temini sağlanmak istendi. Kuropatkin'in askerlik mesleğine Türkistan'da başlaması, burada mesleğinde uzmanlaşması, bölge halklarını yakından tanınmasının yanında çarlık hükümetinin güvendiği sadık bir hizmetkârı olması göreve atanmasının gerekçeleriydi. Böylelikle 1867'de ilk genel vali Kaufman'a verilen yarım çar unvanı 1916'da Kuropatkin'e ise “Küçük Çar” unvanına denk gelecek şekilde verilmişti.¹⁸

2. Sır Derya Vilayetinde Türkistan Milli Ayaklanmasının Başlaması

1916 yılında Türkistan'da, 5 Temmuz'da Semerkant vilayeti Hocent uyezinde, 25 Haziran fermanına karşı protestolar sonuncu ilk ayaklanmalar çıktı. Bu ayaklanmaların Türkistan'ın diğer vilayetlerine sıçramasını engellemeye yönelik Rus idarecilerin aldıkları tedbirlere rağmen ayaklanma diğer vilayetlere de sıçradı. Nitekim 11 Temmuz'da Taşkent'in gayr-ı Rusların oturduğu kısımlarda küçük ayaklanmalar görüldü.¹⁹ Bu ayaklanmalarda iki Rus polisi yaralandı. Fakat Ruslar Türkistan bölgesinde genel valiliğin merkezi olarak

¹⁵ 21 Sentyabrya 1915. AVPRİ. F. Sredneaziatskiystol. Op. 486. D.360 b. L. 5-5 ob., s.1-4, 8-13, 31-33.

¹⁶ 25 avgusta 1916. Kopya. RGVIA. F. 165. Op. 1. D. 1554. L. 1.

¹⁷ RGVIA. F. 165. Op. 1.D. 1968. L. 89.

¹⁸ Ömer Karataş, *Türkistan Son Genel Valisi Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in Günlükleri Devrim Günlerinde Türkistan (1916-1917)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2021, s.13-20.

¹⁹ 17 IV/5 1916 yılı, Dilekçe No:227, 228, 229, 19 noyabrya 1916. Kopya. GARF. F. 1807. Op. 1. D. 296. L. 10-13.; 17 Aprelya 1917 g. RGVIA. F. 400. Op. 1. D. 4548. L. 88-88 ob.

Taşkent şehrini kullandıkları için burada Rus birlikleri ayaklanmalara hemen müdahale etti²⁰. Bu yüzden Taşkent'te ayaklanmalar yayılmadan erken son buldu.

Sır Derya Vilayetinin diğer noktalarında ayaklanmalar yabancı yöneticilerin işçi listelerini çıkardıkları zaman oldu. İşçi listelerini kabul etmeyen Türkistanlılar listelerin ilanıya burada altı küçük rütbeli yabancı yöneticiyi öldürdü. Bunlara ek olarak Amu Derya'da 24 Temmuz'da Çinbay polisi Mikelcanyan ve eşi de isyancılar tarafından öldürüldü. Daha sonra 11 Ağustos'ta Semireçe Vilayetinin sınırında bulunan Aulie-Ata uyezdinin doğu kısmında Kırgızların ayaklanması başladı. Bu ayaklanmalar, posta istasyonlarına ve köylere saldırma şeklide yapılmaktaydı. Bu vilayette en çok zarar gören Rus köyü Novotroytokiy'di. Bu köyde 40 kişi öldürülmüş ve köylülerin tüm hayvanları Türkistan ahalisi tarafından kaçırılmıştı. Köyün yaşadığı bu gelişmeler nedeniyle buraya özel Rus hareket birlikleri gönderildi.²¹ Çünkü bu köy diğer Rus köylerinden, Aulie-Ata ve Pişpek sınırında, uzak bir yerleşimdi ve buraya yardım gitmesi biraz zaman almaktaydı²². İsyancıların bunu dikkate aldığını söylemek mümkündür.

Taşkent'ten Genel Vali Kuropatkin'in Harbiye Bakanlığına 653.telgrafına ek olarak 20 Ağustos 1916'da ve 6567 numarayla gönderdiği telgrafta:

“Novotroytokiy köyünde zarar görenleri başka güvenli köylere nakletmek üzere görevlendirilen özel birlik 20 Ağustos'ta Pişpek geçidinde Stovlipino Köyü yakınlarında Kırgızların saldırısına uğradı. Buradaki Rus ahali ve diğer köylerdeki ahalinin sayıları yaklaşık olarak 1.000 kişiydi. Bunlar Baumsk yoluyla Mihayilovski bölgesine güvenlik için getirildi. Bu insanları buraya getirme işini Ruslara bağlı ve sadık olan Karabulak Kırgızlarının yardımıyla yapıldı. Burada isyanın birkaç önderi yakalandı. Pişpek geçidinde Kırgızlar tarafından Titovki köyünün ve Narın sahilinin dört diğer köyü yağmalandı ve yakıldı. Kırgızlar tarafından hem buradaki değerli eşyalar çalınmış hem de onların hayvanları dağa kaçırılmıştı. Ama buradaki ahaliye dokunmamışlardı. Kuropatkin, Sır Derya bölgesinin Auliliata geçidinde işçi alımı ertelendi. Ama bu ertelemeye rağmen Kırgızların

²⁰ 22 fevralya 1917 g. Kopya. RGVIA.F.400.op.1.D.4548. L. 1-15 ob.

²¹22 fevralya 1917 g. Kopya. RGVIA.F.400.op.1.D.4548. L. 1-15 ob.

²² 20 avgusta 1916. Kopya. RGVIA. F. 400 Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 266-266 ob.

büyük kısmı dağlara kaçarak ve burada bir araya gelerek gruplaşmalar meydana getirmekteydi."²³

Zaten Türkistanlıların çarlık hükümetine başkaldırı gerekçesi gâvur Rusların lehine orduya askerî işçi vermek istememeleriydi. Onlar köylere saldırı sonrasında dinlenmek ve saldırı aletlerini hazırlamak için bildikleri yerlere yani dağlara çıkmaktaydı.

Çarlığın cezalandırıcı askeri birliklerin gelmesi, Türkistanlıların tamamen yok olma ihtimalini ortaya çıkardı. Bu yüzden Türkistanlılar Çin'e kaçmaya başladı. Kuropatkin, bunu durdurmak için onların üstüne, Auiliata tarafına, birlikler göndermekteydi.²⁴Kuropatkin, bu durumu ve Türkistanlılara karşı alınan askerî tedbirleri Harbiye Bakanlığına 31 Ağustos 1916'da 6934 numaralı telgrafında şu şekilde anlatıyordu:

"6898 telgrafa ek olarak, Sır Derya bölgesinde Aulie-Ata uyezinde 29 Ağustos'ta Kırgızlar Rus ahalinin hayvanlarını çalmıştı. Bu hayvanlardan 500 koyun, üç at Kaminki köyündendi. Bu yüzden Merke'nin 25 verst batısında Aulie-Ata yönünde yer alan bölgede Kaminki'ye yarım rota askeri birlik gönderilmişti. Bu birlik marifetiyle çalınan hayvanlar Kırgızlardan alınmıştı. Kırgızlar buna tepki olarak Mumke istasyonunun yakınlarında bu birliğe saldırdılar. Bu saldırı sırasındaki çatışmalarda Kırgızlar arasında çok ölü vardı. Ayrıca Rus birlikleri bu isyancıların önderlerini de öldürmüştü. Ruslardan ise herhangi bir kayıp yoktu. Sadece Moldıbay ve Akı Tübe istasyonları arasında, Aulie-Ata'dan 60 verst uzaklıkta bulunan Merke yolunda, Kırgızlar tren işçisinin ailesine saldırmışlardı."²⁵

Daha sonra 3 Eylül'de Sır Derya bölgesinde Aulie-Ata uyezinde Çaldovar ve Mumke rayonları arasında küçük Kırgız birlikleri görüldü. Onlar, Aulie-Ata'da telgraf hatlarını yine tahrip etmekteydiler. Bu telgraf hattı önceki tahripten dolayı daha yeni tamir edilmişti. Yeniden Verni ve Taşkent arası Aulie-Ata'da geçen telgraf hattı yapıldı. Bu hatlar Rus kolluk kuvvetleri arasındaki haberleşmeyi sağladığından, hatların tamiri ivedilikle yapılmaktaydı. Bunun dışında Çaldovar Merke arasında yolculuk eden bir Rus Kırgızlar tarafından öldürülmüş, 3 at ise ondan alınarak kaçırılmıştı.²⁶

²³ 20 avgusta 1916. Kopya. RGVIA. F. 400 Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 266-266 ob.

²⁴ Kuropatkin'in Harbiye Bakanlığı'na, 25 Ağustos 1916'da 6751 numarayla gönderdiği telgrafi. 25 avgusta 1916. Kopya. RGVIA. F. 400 Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 281-281 ob.

²⁵ 31 avgusta 1916. Kopya. RGVIA. F. 400 Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 298-298 ob.

²⁶ 31 avgusta 1916. Kopya. RGVIA. F. 400 Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 298-298 ob.

Ruslar, Türkistanlılara karşı askeri tedbirleri artırmaktaydı. Mesela Maldıbay ve Lugory istasyonları arasında Kırgızlar adamlarını yerleştirmişlerdi. Bunlar Rus askerlerinin hareketlerini takip ederek birbirlerine sinyal yoluyla haber vermekteydiler. Bu adı geçen istasyonlar arasında yaşayan ahalinin telgraf ve posta istasyonunun korunması için Kuropatkin buraya 20 asker yerleştirdi.²⁷

Türkistan işçi alım komitesi başkanı ve Türkistan Askeri Valisi General Erofeev'in Harbiye Bakanlığına 5 Eylül 1916'da 7062 numaralı telgrafında: *"Aulie-Ata uyezdinde sessizlik var; ama Kırgızlar işçi listesini vermek istemiyorlar. Bu yüzden müdahale etmemiz gerekiyor."*²⁸ sözlerinden sonra buraya müdahalede bulunulmuştu. Bu müdahaleyi General Erofeev Harbiye Bakanlığı'na 7 Eylül 1916 tarihinde, 7088 numaralı bir telgrafla Harbiye Bakanlığına isyanın gelişimi hakkında bilgi verdi. Telgrafta şu ifadeler yer almaktaydı:

"7062 numaralı telgrafa ek olarak, Aulie-Ata uyezdinde Merke bölgesinde Kırgızların toplanmaları devam ediyor. Susamır raoyunundaki gruplaşmalar arasında yani isyancılar arasında bölünme gözüküyor. Çünkü bazı saygın Kırgızlar taraf değiştirmişlerdir. Diğer günler biraz daha sakin geçti Kırgızlar Sırtı dağlarına çekilmeye başladılar. 25 Ağustos Pokrovski ve Ugreninov Pokrov köyüne gönderildiler. Bunlar adı geçen köylerdeki ahaliyi kurtarmak için hareket ettiler. Onlar görevini başarıyla yerine getirdiler. Pokrovski 800 tane Kırgız yurdu/çadırını yaktı²⁹" diyen askeri vali Türkistanlılara yapılan müdahalenin yok edici yönünü ortaya koymaktaydı.

Erofeev, yine aynı bakanlığa aynı günde diğer gelişmeleri şöyle yazdı:

"Aulie-Ata uyezdinde Lugovo bölgesine yakın inşa edilen tren istasyonuna Kırgızlar saldırmışlardır. Saldırıya uğrayan istasyona yardıma 100 kişilik bir atlı birlik gönderilmişti. İsyancılar tarafından yardım gelmeden önce Kuzminki köyü yakılmıştır. Ayrıca Novorayot Kırgızlar tarafından ablukaya alınmıştır. Kırgızlara buradaki Almanlar da yardım ediyor isyancılar arasında Türk mollası ve Aulie-Ata Taşkent Sartlarından da yardım edenler vardı."

²⁷ Türkistan Genel valisi Kuropatkin'in Harbiye Bakanlığına, 6973. Telgrafa ek olarak 3 Eylül 1916'da 7022 numaralı telgrafi. 3 sentyabrya 1916. Kopya. RGVIA. F. 400 Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 305-305 ob. s.1.

²⁸ Kuropatkin'in yardımcısı ve Türkistan İşçi alım komitesi başkanı General Erofeev'in Harbiye Bakanlığı'na, 7039 numaralı telgrafa ek olarak 5 Eylül 1916'da 7062 numaralı telgrafi. 5 sentyabrya 1916. Kopya. RGVIA. F. 400 Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 307.

²⁹ 7 sentyabrya 1916 g. Kopya. RGVIA. F. 400. Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 309-310. Erofeev bu genel gidişi anlattığı telgrafını Harbiye Bakanlığı/Genel Kurmayın 5. Şubesine göndermektedir.

Bu yerlerdeki isyanlar nedeniyle daha önce Türkistan askeri valisi 2 Eylül'de Taşkent'ten Aulie-Ata'ya Merke rayonunun koruması için iki rota Sibir yedek askerlerini göndermişti.”³⁰

Ardından Türkistan Genel Valisi Kuropatkin'in Harbiye Bakanlığına 10 Eylül'de hem Türkistan hem de Çin sınırındaki gelişmeleri bildirdi. Telgrafta: “*Aulie-Ata uyezdinde 2 Volostun Kırgızları Çuyskiy bölgesinde Guleyevki köyünün tüm hayvanlarını kaçırmışlardı.*”³¹

Kuropatkin Harbiye Bakanlığına göndermiş olduğu 11 Eylül 1916 tarihli ve 7199 numaralı telgrafında Aulie-Ata uyezdindeki gelişmeleri şu şekilde aktarmaktaydı:

“*Aulie-Ata uyezdinde Novotroyski yerleşkesi üç taraftan Kırgızlarca ablukaya alınmıştı. 6 Eylül'de Novatoritski yerleşkesinin batı tarafı saldırıya uğramıştı. Bu saldırı kurumay kapitanı Poltoratskiy birliği tarafından engellenmişti. Levaşov'un 100 kişilik birliğinin Poltrosiki'nin birliğiyle birleşmesinden sonra Novotroyski de güvenlik amacıyla 40 kişi bırakarak 8 Eylül'de Kuragat nehrinin 20 verst uzaklığında bulunan köye hareket etmişlerdi. Bunu öğrenen Kırgızlar da Novotroyskiye saldırmışlardı. Buradaki 40 kişi bu saldırıyı engellemeyi başarmışlardı. Kaçan Kırgızları kovalayan birlik Korgaty yakınlarında isyancıları yakalayarak bunlara büyük kayıp verdimişlerdi. Onlardan 6 deve ve 100 koyun alınmıştı 10 Eylül'de birlik Çu Nehrinden aşağı doğru hareket etmişti. Bu birlikten iki küçük rütbeli yaralı bir at ölmüştü.*”³²

Aulie-Ata uyezdi ve isyan ateşinin yandığı diğer yerlerde çarlık cezalandırıcı birliklerinin takviye edilmesiyle, bu ateş yavaş yavaş söndürülmekteydi. Tam donanımlı Rus cezalandırıcı birliklerine karşı Türkistanlılar direnme kabiliyetlerini kaybettikleri için güvenli liman olarak gördükleri Çin sınırlarına (Doğu Türkistan-Kulca ve Kaşgar'a) doğru zorunlu kitlesel göçe başladılar.³³

³⁰Taşkent'ten General Erofeev'in Harbiye Bakanlığı'na ,7022 numaralı telgrafa ek olarak 7 Eylül 1916'da 226 numaralı askeri durumlarla ilgili telgrafi. 6 sentyabrya 1916 g. Kopyia. RGVIA. F. 2000. Op. 1. D. 2254. L. 70–71. 7 sentyabrya 1916 g. Kopyia. RGVIA. F. 400. Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 309–310.

³¹Kuropatkin'in Harbiye Bakanlığına, 7157. Telgrafa ek olarak 10 Eylül 1916'da 7187 numaralı telgrafi. 10 sentyabrya 1916. Kopyia.RGVIA.F.400.OP.1.D.4546.Ç.1.L.314-314 ob.

³²Kuropatkin'in Harbiye Bakanlığına, 7187. Telgrafa ek olarak 11 Eylül 1916'da 7199 numaralı telgrafi. 11 sentyabrya 1916. Kopyia. RGVIA. F. 400 Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 318-319 ob. s.1.

³³ AVPRİ. F.Konsulstvo v Kaşgare. Op.630.D.28.L. 14-15.

Çarlık hükümetinin bölgedeki planlamalarına uygun bir şekilde gelişmeler devam etmekteydi. Kuropatkin bu gelişmeleri Harbiye Bakanlığına 14 Eylül 1916 tarih ve 7260 numaralı telgrafında iletmışti. Kuropatkin telgrafında, özellikle çarlığın beklentisi olan askeri işçi meselesini vurgulamaktaydı. Telgrafta: *“Aulie-Ata uyezdinde Merke ve Novotroyski bölgelerinde silahlı isyancılar daha önce görülmüştü. Bunlar Rus atlı birlikler tarafından sıkıştırılmış ve sonuçta bu uyezdin diğer bölgelerindeki yabancılar işçi listesini hazırlamaya söz vermişti. Ayrıca Dağ Volostlarının Kırgızlarından da işçiler verilmişti. Aynı şey Susamır volostundan da bekleniyor. Sır Derya vilayetinde, Çarlık kuvvetlerinin faaliyetleri neticesinde Aulie-Ata ve Namangan sınırındaki Lepsin uyezdinde Vselkov Romansk ve Baksan yakınlarındaki Kırgızların isyanları gittikçe kuzeye doğru yayılarak yine de devam etmekteydi.”*³⁴ bilileri yer almaktadır. Her ne kadar Türkistanlılar özgürlük savunmalarına devam etseler de Çarlık hedeflerine adım adım ilerlemekteydi. Bu bağlamda modern silahlara sahip Rus birliklerinin müdahale ettiği yerlerdeki Türkistanlılar buna karşı koyma güçlerinden yoksun oldukları için işçi listelerini hazırlama sözünü Rus yetkililere vermektedir. Çünkü Türkistanlılar soykırımı varan çarlık tavrına karşı bir nevi canlarını kurtarmaya çalışmaktaydı. Bu yüzden Çarlık rejimi için oldukça önemli olan, aynı zamanda isyanın da en önemli sebebi olarak görünen askeri işçi alımı yavaş yavaş gerçekleşmekteydi. Yine Kuropatkin’in 17 Eylül 1916’da Harbiye Bakanlığına 7351 numaralı telgrafında isyanın sona erdiği yerlerin ve isyancıların çarlık otoritesine tabii olmayı kabul ettiklerine dair işçi listelerini hazırladıkları ayrıca isyan başçılarını teslim edilmeye başlandığı bilgileri yer almaktaydı. Telgrafta bu durum şöyle ifade edilmektedir: *“7326. Telgrafa ek olarak, Taşkent’te 16 Eylül ve 18 Eylül’de işe gönderilecek olan yabancılar merkezi mahallede yürüyüş yaptılar. Ve bunlar imparatorun büyüklüğünü dile getirmişlerdir. Amu Derya şubesinde Duakarin volostunun Kırgızları 7133. Telgrafta bahsettiğimiz gibi yaşadıkları yere geri dönerek işçileri göndermeyi kabul ettiler. Aulie-Ata uyezdindeki Aulie-Ata’ya yakın olan volostlar işçi listesini teslim ettiler.”*³⁵

3.Sır Derya’da Türkistan Milli Ayaklanmasının Bastırılması

Rusların Türkistanlılar karşısında sahip oldukları modern silahlar ve profesyonel askerler Türkistanlıların milli davasının bir süreliğine sekteye uğramasına sebep oldu. Hatta Rusların ellindeki güç nedeniyle Türkistanlıları çok zor günler bekliyordu. Bu teknolojik

³⁴14 sentyabrya 1916. Kopya. RGVIA. F. 400 Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L.323.

³⁵17 sentyabrya 1916. Kopya. RGVIA. F. 400. OP. 1. D. 4546. Ç.1. L.331-331 ob.

silahlarla donatılmış birliklere karşı Türkistanlıların bıçak, ok gibi silahlarla mücadelede devam etmelerini beklemek imkânsızdı. Zaten öyle de oldu. Türkistanlıların özgürlük ve vatan savunmasıyla başlayan milli karakterdeki başkaldırı yavaş yavaş canlarını muhafaza etmeye doğru gitmekteydi. Direnmeye devam edelerin bir kısmı Çin sınırlarına zorunlu olarak kaçarken diğer bir kısmı da Rus otoritesine boyun eğmeye başlamıştı.³⁶

Türkistanlıların haklı davalarındaki seslerinin kesilmeye başladığına dair bilgiyi Kuropatkin, Harbiye Bakanlığı'na 18 Eylülde haber verdi. Türkistanlılar karşısında ele geçirilen üstünlük haberi: *“Auliat uyezdinde Çu nehri rayonlarının Küçük at birlikleri farklı farklı volostların isyancılarını dağıtmışlardı. 7. Orenburg Kazak birliği Aulie-Ata'dan işini bitererek Pişpek'e hareket etmekteydi.”*³⁷ satırlarıyla verilmişti.

Sır Derya vilayetinde çarlık hükümetine karşı ayaklanan Türkistanlılar yavaş yavaş itaat altına alınmaya başlandı. Rus otoritesine itaatin en büyük göstergesi onların askerî işçi vermesiydi. Zira bölgede esen çarlık terörünün gayesi de buydu. Çarlık 25 Haziran fermarıyla beklediği faydayı almaya başladı. Bu gelişmeleri Kuropatkin, Harbiye Bakanlığına 3 Ekim 1916'da 7807 numaralı telgrafında şöyle anlatılmaktadır: *“7768. Telgrafa ek olarak, Aulie-Ata uyezdinde Çuyiski sakinleri sakinleşmiş ve isyanın önderlerini teslim etmeyi kabul etmişlerdir ve onlar işçi listelerini oluşturuyorlar”*³⁸. Bu telgraf aslında Sır Derya Vilayetindeki geniş katılımlı, özellikle Aulie-Ata uyezdinde, ayaklanmaların 24 Eylül'de sükût edildiğini göstermektedir. Genel vali bunu çarlık hükümetine sunduğu raporunda: *“24 Eylül'de Sır Derya'da isyanlar bitti”* satırlarıyla bildirdi.

24 Eylül'den sonra Sır Derya Vilayetinin muhtelif yerlerinde küçük çaplı hareketlenmeler oldu. Mesela Kasım ayı ortalarında Kazalin uyezdinde Kırgızların arasında küçük ayaklanmalar görüldü. Ama bu ayaklanmalar pek de önemli değildi. İsyân sırasında Sır Derya Vilayetinin genelinde üç Rus memuru, altı yabancı memur ve Rus kökenli sivil ahaliden 45 kişi Türkistanlılar tarafından öldürülmüş, bir kişi de yaralanmıştır.³⁹ Fakat bu milli ayaklanma ve özgürlük mücadelesinde Türkistanlıların ise on binlerce can ve tüm mal varlıklarını kaybettiklerini biliyoruz.

³⁶ AVPRİ.F.Konsulstvo v Kaşgare. Op.630.D.28.L. 14-15.

³⁷ Kuropatkin'in Harbiye Bakanlığı'na,7351. Telgrafa ek olarak 18 Eylül 1916'da 7381 numaralı telgrafı. 18 sentyabrya 1916. Kopya. RGVIA. F. 400 Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 334-334 ob. s.1-2.

³⁸ 11 oktyabrya 1916. Kopya. RGVIA. F. 400. Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 373. s.2.

³⁹ 22 fevralya 1917 g. Kopya. RGVIA.F.400.op.1.D.4548.L.1-15 ob.

Sır Derya Vilayetindeki isyan ateşinin çabuk sönmesinin birçok sebebi vardı. Bunlardan en önemlileri, Genel Valilik merkezi Taşkent'in buraya yakın olması isyancılara müdahaleyi kolaylaştırmıştı. Ayrıca Sır Derya Vilayetinde, Türkistanlıların arasındaki bağları kesen Rus idarecileri ve kolluk kuvvetleri, aldıkları ilave tedbirler sayesinde vilayetteki ayaklanmanın kitlesel bir harekete dönüşmesini engellemişti. Netice de Çarlık güçleri istediklerini burada elde etmiş gözüküyorlardı. Çünkü hedeflerinde olan askeri işçileri bölgeden almaya başlamışlardı. Aşağıdaki tabloda Sır Derya vilayetinden, ordunun cephe gerisinde çalıştırılacak işçilere ait liste yer almaktadır. Bu tablodaki bilgiler Genel Vali Kuropatkin'in 28 Ağustos 1916 ve 220 numaralı emirnamesinde uygulama-3 kısmında yer almaktadır.⁴⁰

Taşkent Uyezdi	İşçi sayısı	Çerniyavev Uyezdi	İşçi sayısı
Taşkent	8.000	Çerniyaev Şehri	380
Meydan volostu	163	Türkistan Şehri	181
Ak kurgan volostu	100	Aksuy volostu	138
Taytubin volostu	198	Badayis volostu	207
Gampatin volostu	103	Buruldayev volostu	253
Kari Yask volostu	60	Kazı-Kurt volostu	169
Osman Atin volostu	30	Kalyan-Atin volostu	184
Bukin volostu	138	Kara Bulak volostu	202
Pişkent volostu	25	Kara-Tubin volostu	204
Akdıjar volostu	132	Kara-Murtov volostu	211
Niyazi Bek volostu	114	Karataş volostu	153
Aleksandrov volostu	436	Kok-Bulak volostu	104

⁴⁰23 avgusta 1916. Kopya. RGVIA.F.165.OP.1.D.1553.L.1-2;2ob.-3;3ob.-4;4ob.;5;5ob.-6;6ob.-7;12-12 ob.s.11.

Dijetısuy volostu	320	Koç-Karod volostu	186
Şarophan volostu	447	Mankend volostu	155
Yatangelin volostu	335	Maşad volostu	176
Zenginyatin volostu	312	Mayl Kent volostu	248
Çinasvolostu	83	Sayran volostu	269
Bulatov volostu	307	Sarı Bulak volostu	207
Altınovvolostu	194	Sayramsuy volostu	167
Jasugum volostu	134	Taşsay volostu	78
Kentjkapın volostu	128	Tül-Kubaş volostu	214
Hundan volostu	105	Aktaş volostu	284
Telauz volostu	177	Arızkan volostu	226
Ablık volostu	345	Arıztant volostu	146
Cetikent volostu	195	Bugun volostu	136
Koş Kurgan volostu	235	Uluktin volostu	161
Celal-Tubin volostu	158	Burcar volostu	165
Kitay-Tubin volostu	208	Bayır Kum volostu	146
Toplam	13.182	Baycigit volostu	156
AuilietaUyezdi	işçi sayısı	Sır Derya volostu	153
Auilieta Şehri	398	Sarıgul volostu	121
Botomanyak Almatın volostu	314	Minbulak volostu	172

Asin volostu	215	Kurgun Car volostu	155
Aşsi Bulak volostu	331	Bay Tugay volostu	176
Sambetovvolostu	210	Çayanov volostu	214
Taş-Tubin volostu	237	Canasoy volostu	169
Karabastav volostu	265	Kukçe Kum volostu	224
Bili Kul volostu	383	Kurçuy volostu	172
Uyukkov volostu	490	Çuys volostu	172
Üç Aktin volostu	471	Karatav volostu	140
Burul volostu	211	Cılı Bulak volostu	238
Beştan volostu	193	Nogay Kurin volostu	174
Talas volostu	219	Sarı Uzyak volostu	150
Utemiş volostu	141	Ak-Tubin volostu	238
Karabekir volostu	232	Hantak volostu	228
Kuçenoyvolostu	386	Cagateyev volostu	217
Kara Kolin volostu	198	Çilik volostu	205
Bay Temir volostu	340	Kara Kul volostu	207
Makbal volostu	248	İlvan volostu	219
Saykin volostu	166	Karnak volostu	284
Apaçakvolostu	492	Suzak volostu	148
Akkultak volostu	316	Çernyavev Uyezdi Toplamı	9.682

Argın volostu	125	Perov Uyezdi	İşçi sayısı
Çuys volostu	164	Kintok volostu	314
Karakistak volostu	506	Çagan volostu	321
Çumyır volostu	385	Karauzyak volostu	254
Asparin volostu	549	Çar volostu	400
Talkanov volostu	353	Kutkent volostu	308
Kuragut volostu	617	Alamesak volostu	230
Cayilev volostu	256	Maslov volostu	240
Amin volostu	514	Bayusan volostu	393
Cakbakvolostu	323	Grodek volostu	397
Kuyukvolostu	241	Romanov volostu	167
Üç Kurgan volostu	370	Yan Kurgan volostu	366
Kerkureus volostu	330	Culyak volostu	385
Çilbelt volostu	130	Drireç volostu	369
Bakayerov volostu	131	Skobelev volostu	273
Karabulinvolostu	209	Glovaç volostu	420
Bauterek volostu	464	Karakul Duvan Derya volostu	183
Kenkol volostu	434	Kostan volostu	296
Karakol volostu	274	Kız Bugut volostu	344
Cerigenvolostu	162	Sayranvolostu	305

Urmar volostu	107	Avuzukat volostu	187
Aulie-Ata Uyezdi Toplam	13.104 ⁴¹	Aynakul volostu	362
		Telekul volostu	157
		Perov Uyezdi Toplam	6.670
Kazalin Uyezdi	İşçi sayısı	Amu Derya Bölümü	İşçi sayısı
Aktugay volostu	797	Dürt Kol volostu	300
Ak Tubin volostu	1.014	Şurahan volostu	390
Akça Tavs volostu	380	Sarı Biy volostu	350
Kostan volostu	614	Şabaz volostu	490
Sarı Tugay volostu	572	Bilazar volostu	272
Karakul volostu	713	Mihbulak volostu	145
Ranis volostu	455	Tamdın volostu	185
Çebendin volostu	693	Nakus volostu	Bu volostların Toplamı: 3.216
Kalın Busov volostu	553	Davkar volostu	
Makbal volostu	359	Kok Kul volostu	
Camansır volostu	460	Naulır volostu	
Kuvan Darya volostu	498	Kungar volostu	
Akkır volostu	349	İşim volostu	

⁴¹ 23 avgusta 1916. Kopyia. RGVIA.F.165.OP.1.D.1553.L.1-2;2ob.-3;3ob.-4;4ob.;5;5ob.-6;6ob.-7;12-12 ob.s.12.

Kuşorbayev volostu	560	Beşyab volostu	
Kurgançı volostu	345	Yanı Bazar volostu	
Kara Bastok volostu	621	Kokuzak volostu	
Gangar volostu	401	Çımbay volostu	
Karmakçin volostu	360	Kekeylin volostu	
Kazalin Uyezdi	9.744	Taldık volostu	
Toplam		Amu Derya Bölümü	5.348
		Toplam	
Sır Derya Vilayeti Toplam İşçi sayısı: 57.730 Kişi			

Tablo 1: Sır Derya Bölgesinin Uyezd ve Volostlarında Askeri Arka İşlerinde Görevlendirilecek İşçilerin Bölünmesi/Taksim Edilmesi

Yukarıdaki tabloda askere alınacak işçi sayılarının yer aldığı cetvelin altında Genel Vali Yardımcısı General Erofeev'in de imzası yer almaktadır. Ayrıca Cetvelin altında bir açıklama da mevcuttur. General Erofeev açıklamada: “Sır Derya'dan alınması gereken 60.000 işçi sayısından 2.700 kişinin eksik olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu eksik olan işçilere ileride ihtiyacımız olursa onların yerine yeniden işçi gönderilecektir.”⁴² diyerek not düşmüştür.

⁴²23 avgusta 1916. Kopya. RGVIA.F.165.OP.1.D.1553.L.1-2;2ob.-3;3ob.-4;4ob.;5;5ob.-6;6ob.-7;12-12 ob.s.13.

Sonuç

Türkistan'ın Çarlık eline geçmesiyle bölgede teşekkül eden idari sistemin başında genel vali vardı. Genel valinin denetiminde Çarlık rejimi, kolonizasyon, Ruslaştırma, bölgenin tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden istifade etme, askerlik muafiyeti nedeniyle fazladan vergi alma gibi faaliyetlerle bölgenin sömürsünü yapmaktaydı. Rusya'ya bağlı tüm yabancıların askerlik muafiyetini kaldırılması fermanı 25 Haziran 1916'da yürürlüğe girdi. Yaklaşık elli yıllık sömürü sistemine söz konusu fermanı öne süren Türkistan ahalisi ayaklanmaya başladı. Daha sonra ayaklanmalar milli bir hal alarak tüm Türkistan'a yayılmıştır. Çarlık rejimi bölgede otoritesini sarsan gelişmelere sert bir karşılık vermişti. Türkistan bölgesindeki olaylarda Çarlığın başrol oyuncusu ise bölgeye 22 Temmuz 1916'da geniş yetkilerle atadığı General Kuropatkin idi. Çarlık sadık hizmetkâr ve talebesi olan Kuropatkin'den, isyanı bastırması ve Türkistanlıların r itaatini yeniden sağlamasını beklemekteydi. Kuropatkin de beklentiye karşılık, yüz binlerce insanın zarar gördüğü Türkistan Milli Ayaklanmasını bastırmada, en şiddetli müdahaleyle cevap verdi. Çünkü Türkistan isyanı Rus devleti için önemli bir konuydu. Bu konunun önemi bölgedeki Rus menfaatlerinin zarar görme ihtimalinden geliyordu.

Aslında 25 Haziran fermanına kadar Türkistan kadim ahalisi askerlik görevi ve askeri işlerden kadar muaftı. Fakat I. Dünya savaşı çarlık rejimini zorda bıraktı. Çarlık hükümetinin yaptığı hesaba göre Türkistanlıları ordunun cephe gerisi işlerinde çalıştıracak ve Rus askerleri bu işlerden muaf olarak daha verimli savaşıacaktı. Ama bu yanlış hesap ve beklenti çok büyük acılara ve zararlara sebep oldu.

Sır Derya vilayetinde, Taşkent'in genel valilik merkezi olması asabiyle ayaklanmalara tam olarak katılamadılar. Ama vilayetin diğer uyezdlerinde ayaklanmaya iştirak üst düzeydeydi. Türkistanlıların özgürlük savunmalarına tüm imkânlarıyla katılmalarına rağmen beklemedikleri sonuca ulaşamadıklarını görüyoruz. Bu durumun birçok nedenini saymak mümkündür. Çarlık düzenli askeri birliklerinin sahip olduğu teknoloji, Türkistanlıların düzensizliği ve modern silahlara sahip olmayışı durumun çarlık lehine son bulmasına verilecek en hayati örnektir.

Sır Derya’da yaşayan ahali, Rusların cezalandırıcı birliklerinin uyguladığı şiddet ve diğer yapılanlar neticesinde büyük miktarda maddi zarar ve on binlerce can kayıpları oldu. 1916 yılında Sır Derya’da Türkistan Milli Ayaklanması, Rus ve gayr-ı Ruslar arasında meydana gelen çatışmalar, Rusların buraya takviye birlikler göndermesiyle son buldu.

İşyanı bastıran çarlık rejimi hızlı bir şekilde 25 Haziran fermanını uygulamaya başladı. Türkistan’ın tüm vilayetlerinden olduğu gibi Sır Derya vilayetinden de askeri işçi alımı oldu. Fakat burum Rusya’daki devrimle akamete uğradı. Zira 1917’de Rusya’da meydana gelen darbeye çarlık rejimi son buldu ve yetki geçici hükümetin yetkiyi eline geçti. Rusya’da yönetime gelen geçici hükümet, çarlığın tüm kararlarını iptal ettiği gibi 25 Haziran fermanını da iptal etti. Böylece Rusya çarlıktan; Türkistan ise çar rejiminin sona ermez sömürsünden bir süreliğine kurtulmuş oldu.

Kaynaklar

Rus Kanunları

Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy İmperii (PSZRİ) T. 6 (1886) No: 3814. “1886 g. iyunya 12. Polojeniye ob upravlenii Turkestanskogo kraya”.

Rus Arşiv Belge ve Raporları

Rusya Devlet Askeri Tarih Arşivi (RGVİA):

RGVİA. F. 165. Op. 1.D. 1968. L. 89.

20 avgusta 1916. Kopya. RGVİA. F. 400 Op. 1. D. 4546.

23 avgusta 1916. Kopya. RGVİA.F.165.OP.1.D.1553.

25 avgusta 1916. Kopya. RGVİA. F. 165. Op. 1. D. 1554.

25 avgusta 1916. Kopya. RGVİA. F. 400 Op. 1. D. 4546.

31 avgusta 1916. Kopya. RGVİA. F. 400 Op. 1. D. 4546.

3 sentyabrya 1916. Kopya. RGVİA. F. 400 Op. 1. D. 4546.

5 sentyabrya 1916. Kopya. RGVİA. F. 400 Op. 1. D. 4546.

6 sentyabrya 1916 g. Kopya. RGVİA. F. 2000. Op. 1. D. 2254.

7 sentyabrya 1916 g. Kopya. RGVİA. F. 400. Op. 1. D 4546.

10 sentyabrya 1916. Kopya. RGVIA. F.400. OP.1.D.4546.

11 sentyabrya 1916. Kopya. RGVIA. F. 400 Op. 1. D. 4546.

14 sentyabrya 1916. Kopya. RGVIA. F. 400 Op. 1. D. 4546.

17 sentyabrya 1916. Kopya. RGVIA. F. 400. OP. 1. D. 4546.

18 sentyabrya 1916. Kopya. RGVIA. F. 400 Op. 1. D. 4546.

11 oktyabrya 1916. Kopya. RGVIA. F. 400. Op. 1. D. 4546.

19 noyabrya 1916. Kopya. GARF. F. 1807. Op. 1. D. 296.

22 fevralya 1917 g. Kopya. RGVIA. F.400.op.1.D.4548.

17 Aprelya 1917 g. RGVIA. F. 400. Op. 1. D. 4548.

Rusya İmparatorluğu Dış Politika Arşivi (AVPRİ)

21 Sentyabrya 1915. AVPRİ. F. Sredneaziatskiystol. Op. 486. D.360.

AVPRİ.F. Konsulstvo v Kaşgare. Op. 630. D. 28.

Araştırma Eserler

AKA, İ., *Timur ve Devleti*, TTK, Ankara 2014.

BUNYAKOVSKIY, A.V., *Sostav Tuzemnogo Narodana seleniye Sır-Darinskoy Oblasti poplemenam* (posvedeniyam 1870 goda).

HAYİT, B., *Türkistan Rusya ile Çin Arasında*, Otağ Yayınları, Ankara 1975.

Historia Rossii, centralnaya Aziya v sostave Rossiyskoy imperii, novoye literaturnoye obozreniye, Europeyskiy universitet v Saint-Petersburg 2008.

KURAT, A. N., *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK Ankara 2014.

KARATAŞ, Ö., *Türkistan Son Genel Valisi Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in Günlükleri Devrim Günlerinde Türkistan (1916-1917)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2021.

NİKOLAYEVİÇ, B. N., *Materialı po Turkestanu*, Saint-Petersburg 1885.

NAZMÎ BEY, *Piyade Binbaşı, Kafkasya ve Türkistan (Kafkasya, Asyâ-yı Vustâ ve Türkistan Vilâyetleri Buhâra ve Hîve Hanlıkları Coğrafi, Siyasî, Tarihi ve İstâistikî Mücmel Malûmât)*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1918.

RUSSKİY *Turkestan sbornik, izdanniy popovodu politemniceskoyv istavki, VI ruskperviy, geografiya i statistika, podredakciyu N.A. Maeva*, Moskva v universitet skoytipograsii katkov i k, 1872.

TOGAN, A. Z. V., *Umumi Türk Tarihine Giriş, En eski Devirden 16.Asra kadar C. I. 3.baskı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.

MAYEV, N. A., *russkiy turkestan, sbornik izdanıy popovodu politekhniceskoy vistavki, vıpuskperviy, geografiya i statistika, topograficeskiy ocer turkestanskogo kraya, orografiya i gidrogeografiya kraya, podredakciyey moskva v universitet skoytopografii (katkov ve k) nastrastnombulvare* 1872.

SARSAMBAYEV, M.A., *kazakhskoye hastvo kak suvernoye gosudarstvo srednevekov oyepokhi*, institutza konadatel stvarespuliki kazakhstan, Astana 2015.

VYATKİN, M., *Oçerki po istorii Kazahskoy SSR: Top perviy s drevneyşih vremen po 1870*, Ogiz: Gospolitizdat 1941.

Makaleler

ŞEN, M.-ÇİFTÇİOĞLU, F., “Türkistan Genel Valisi Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin’in Türkistan İzlenimleri (1916)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5. S. 17, 2018 ss.181-209.

YAZICI, S.- ÇELİK, M. B., “Türk Tarihinde Bir Rus General: Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin (1848–1925)”, *Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Dergisi* (2008-1), ss.233-245.

Tezler

ŞUŞKOVA, M. Y., “Organizatsiya upravleniye Turkestanom v načale XX veka”, Dissertatsiya na soiskaniye uçenoy stepeni kandidata istoričeskiy nauk, Rossiyskiy gosudarstvennyy gumaniternyy universitet, Moskva 2015.